

En presentation av **Kongókrisen**

Bakgrund och förlopp fram till 1965

Av Jan Larsén 961212

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING	2
Gamla respektive nya namn.....	3
2 HISTORISK ÖVERSIKT FRAM TILL 1939	3
Den äldre historien	3
De förkoloniala rikena.....	3
Slavhandeln.....	5
Afrikas kolonisering.....	5
Kongofristaten.....	6
Belgiska Kongo.....	6
3 UPPVAKNANDET	7
Partibildningar.....	8
Oro brytet ut - Belgien tvingas retirera	9
Val och självständighet.....	10
4 DEN NYA REPUBLIKEN FALLER SÖNDER	10
Myteriet.....	11
Katangaproblematiken.....	12
FN ingriper.....	13
Bortdragandet från Katanga.....	14
5 KONGOS KONSTITUTIONELLA KRIS	14
Risk för inbördeskrig.....	15
Ny FN resolution.....	15
Katanga återförenas med Kongo.....	16
6 FRÅN FN TILL MOBUTU	17
Tshombe bildar regering.....	17
Mobutu griper makten	17
7 SAMMANFATTANDE DISKUSSION	18
8 LITTERATURFÖRTECKNING	19
APPENDIX med karta över Kongo 1960-64	

1 INLEDNING

I början av 1960-talet var Kongo starkt förknippat med politiskt och ekonomiskt kaos. Detta i samband med att den forna belgiska kolonin nyligen fått sin självständighet.

Denna uppsats är att betrakta som en presentation av den s.k Kongokrisen, då landet som är det nuvarande Zaire frigjorde sig från Belgien. Uppsatsen vill i stora drag redovisa krisens bakgrund och i viss mån själva förloppet.

År 1971 genomfördes en namnreform, då orter m.m ändrades till deras nuvarande namn. I denna uppsats används uteslutande de namn som användes vid den aktuella perioden, d.v.s innan denna namnreform. Innan reformen förväxlades lätt Republiken Kongo med grannlandet i väster, det f.d Franska Kongo, ofta kallat Kongo-Brazzaville, numera Folkrepubliken Kongo. De nuvarande benämningarna redovisas i listan nedan.

Kongos läge i Afrika.

Zaire har en areal på 2 345 000 kvadratkilometer, vilket är fem gånger Sveriges och ungefär lika stor som västeuropas yta. Närmast ekvatorn är klimatet tropiskt. Där finns stora regnskogsområden som täcker ungefär halva landet. Regnskogen övergår i savann både i norr och söder.

Befolkningen uppgick 1960 till omkring 14 miljoner. Landet var glest befolkat av bantufolk som bodde i små kompakta byar. I savannområdet var däremot byarna stora.

1958 var det totala antalet européer 100 000, varav 87 000 var belgare.

Gamla respektive nya namn

Republiken Kongo	Zaire
Katanga	Shaba
Orientale	Haut-Zaire
Leopoldville	Kinshasa
Elisabethville	Lubumbashi
Stanleyville	Kisangani
Thysville	Mbanza-Ngungu
Bakwanga	Mbuji-Mayi

2 HISTORISK ÖVERSIKT FRAM TILL 1939

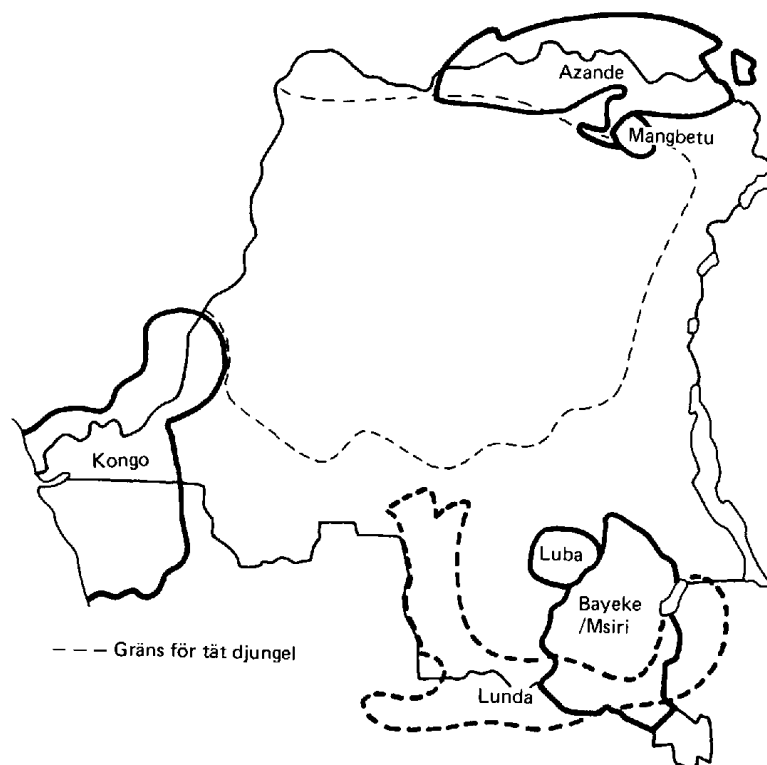
Den äldre historien

Människan levde mycket tidigt i nuvarande Zaire och de första inbyggarna var pygméer. De stöttes emellertid undan av från norr långsamt framträngande bantufolk. Dessa bantufolk var jordbrukare men behärskade konsten att smälta metaller, vilket var utslagsgivande i konfrontationer med urbefolkningen. Bantufolkens religiösa och sociala seder liknade varandra. Idén om en centralmakt med en enda ledare, en gudomlig hövding som länk till förfäderna, var gemensam.

Regnskogen hindrade uppkomsten av stater, men söder om denna utvecklades under inbördes kamp en rad riken, som ännu i viss mån påverkar utvecklingen. De viktigaste var Kongoriket vid kusten samt Luba och Lunda i sydöst.

De förkoloniala rikena

Den portugisiska sjöfararen Diego Cao nådde Kongoflodens mynning redan 1482, men tog kontakt med lokalbefolkningen först under sin andra resa 1485. De statsbildningar som de europeiska "upptäckarna" stötte på skilde sig inte mycket från hemländerna i Europa ifråga om organisation och utveckling.

Kongoriket. Enligt traditionen utvecklades Kongoriket under 1300-talet och sträckte sig från norra Angola till nedre Zaire i höjd med nuvarande Kinshasa.

Efter Caos besök utvecklades täta kontakter med Portugal. Kongokungen Antonio I Alfonsos vägran till portugisernas rätt att leta guld slutade i en militär uppgörelse 1665, där Portugal segrade. Därefter splittrades riket. Efter 1600-talet fick riket först betydelse i den nationalkänsla som kom till uttryck inom ABAKO partiet.¹

Luba. Riket uppstod, när folk som kallades Songye under ledning av en mytisk hövding Kongolo kom till centrala Katanga. Lubariket nådde sin höjdpunkt under 1600-talet. Dess arv är lubaspråket som har vid spridning i området.

Lunda. Lunda betecknade under 1500-talet folkgrupper i västra Katanga. En skicklig administratör och krigare, Mwata Yamvo, ledde riket mot dess blomstring 1660-1675. Han utnämnde en driftig guvernör i östra Katanga, Kazembe. Ordet betyder både guvernör och det område han styrde över. Under 1700-talet utvecklades handelsförbindelserna mellan Mwata Yamvo och Kazembe till stor betydelse. Från Kazembe erhöll Mwata Yamvo slavar som skeppades ut via Angola. Via arabiska handlare hölls kontakten mot Indiska Oceanen, dit Kazembe levererade elfenben, slavar och koppar.

Bayeke/Msiri. I början på 1870-talet tillkom i Shaba en ny stat, uppkallad efter dess grundare, Msiri. Denne tillhörde en stam från västra Tanzania, Wanyamwesi, vilken spelade en framträdande roll i handeln med araberna. Msiris folk kallades Bayeke, elefantjägarna. Msiri blev snart stark nog att besegra lundavasallen Kazembe och avskära

¹Jämför s. 8 f

honom från Mwata Yamvo. Msiris monopol på kopparutvinningen medförde att hans rike utvecklades snabbt, men blomstringen blev kortvarig. Urinvånarna gjorde revolt och arbetet i koppargruvorna stördes. De belgiska expeditionerna nådde ett Bayekerike i upplösning. 1891 dödades Msiri av belgisk militär och riket upplöstes. Under Katangas "självständighet", 1960-64, spelade dock riket en psykologisk roll. Msiris sonson, Godfroid Munungu, var inrikesminister i Tshombes utbrytarregering.²

Azende och Mangbetu. Två hövdingadömen som uppstod i det norra savannområdet i mitten av 1800-talet. Azende utbredde sitt språk och seder bland kringboende folk. I motsats till många andra folk hade Azende sin storhetsperiod när den koloniala erövringen började. Belgarna som anlände till området ca 1890, behövde tjugo år för att "pacificera" området. Mangbeturiket var ganska litet men med en väl utvecklad skulptur- och husbyggnadskonst. Arabiska slavhandlare försvann inte förrän under trycket av belgiska trupper.

Slavhandeln

Det var handeln med slavar som på allvar integrerade Centralafrika i den internationella ekonomin. Trafiken mot Atlanten dominerade, även om en del slavar fördes till Zanzibar. Under 1700-talet och första hälften av 1800-talet, nådde slavjägarna allt längre in i landet och allt fler folk hemsöktes.

I samband med att slavhandeln förbjöds 1860 förändrades situationen. Handeln mot Atlanten avtynade men handeln mot Zanzibar intensifierades, med katastrofala följder. När slavjägarna "tömt" nuvarande Tanzania, trängde de in i Kongo. Denna östliga slavmarknad efter 1860 blev mer omfattande än den atlantiska. På trettio år åstadkoms i Kongo mer lidande och förstörelse än under trehundra års slavjakt från väster, då Angola drabbats hårdare. Man har uppskattat att mellan en tredjedel och hälften av den vuxna befolkningen i Kongo fördes bort som slavar under denna tid.

Afrikas kolonisering

1870 behärskades Afrika till 90 procent av afrikaner. Vid sekelskiftet administrerade europeiska makter nästan hela kontinenten, ytterligare några decennier senare var kontrollen total.

Kung Leopold II av Belgien anställde journalisten Henry Stanley, som under vetenskaplig täckmantel började utforskningen av Kongoflodens upprinningsområde. Efter hand slöts avtal med kongolesiska hövdingar, med eller utan tvång. Dessa avtal innebar med europeiskt synsätt, att européerna erhöll laglig rätt till berörda områden.

²Se s. 8 f resp. s. 12 f

Redan 1884 hade man ingått över 400 avtal med kongolesiska hövdingar, dessutom hade ett 40-tal militära poster upprättats.

På hösten 1884 samlades USA jämte tretton europeiska stater i Berlin för överläggningar om Afrikas framtid. Den s.k Berlinkongressen, som varade i ett år, medförde att Afrika styckades upp mellan sju europeiska stater (Storbritannien, Frankrike, Belgien, Italien, Portugal, Spanien och Tyskland).

Kongofristaten

Kongo var den belgiske kungens privata egendom och han satsade sin privata förmögenhet i Kongo. Han byggde upp en administration och startade bolag som kunde exploatera landets naturrikedomar. När vinsterna dröjde genomfördes en ändring av Berlintraktaten som innebar att Fristaten fr.o.m 1892 kunde införa importtullar. Efter ett skoningslöst järnvägsbyggande hade vägen till Centralafrika öppnats.

Leopolds privata regim blev snart ett skrämmande barbariskt vanstyre. Så småningom nådde uppgifter om de hårda och hänsynslösa metoderna till Europa, Leopolds fristat blev en internationell skandal. Kungen tvingades att överlämna fristaten till den belgiska staten. Den leopoldska perioden är ett av de mörkaste kapitlen i Afrikas kolonialhistoria, man "civiliserade" genom att plundra landets rikedomar och förslava dess befolkning.

Belgiska Kongo 1908-1939

Under åren 1908-39 byggde den belgiska kolonialpolitiken på tre postulat. Det första var att afrikanen var en vilde utan egen kultur. Det andra, det var möjligt för afrikanen att tillägna sig den civiliserande människans vanor och tänkesätt. Det tredje innebar att denna förändring var något gott i sig. Det ålåg kolonistören att leda afrikanens utveckling mot det önskade målet. Eventuella protester från afrikanens sida avfärdades som barnsligheter eller bestraffades som brott.

Utvecklingen skulle ske långsamt. Innan man gav afrikanen möjlighet till högre utbildning skulle folkets breda massor tillgodogöra sig den elementära undervisningen. År 1960 fanns endast 16 universitetsutbildade afrikaner i hela landet.³

För de andliga behoven sörjde den katolska kyrkan. Även de belgiska socialisterna, som annars var avgjort antiklerikala, ansåg det lämpligt att kongoleserna i sin utveckling passerade ett kristet stadium. Tanke- och yttrandefrihet och rätten att bilda organisationer och politiska partier var helt okända.

³Lundestad (1992) s. 258

Ända fram till 1939 gjorde Kongo skäl för namnet *l'Empire du silence*, Tystnadens kejsardöme. Utåt märktes inte mycket av den afrikanska oppositionen, trots att revolter och uppror slogs ned med jämna mellanrum. Oroligheterna stoppades av kolonialarmén, och afrikanernas bristande möjligheter till kommunikation förhindrade att de spreds. Det var svårt för utomstående att besöka landet, och misshagliga europeer utvisades genom en enkel administrativ åtgärd. Oppositionen tog till en början form av religiösa rörelser, som kanaliserade folkets missnöje. Revolterna var aldrig revolutioner, aldrig politiskt medvetna. Upprorens mål var att få slut på förödmjukelserna. Kyrkan, staten och de stora bolagen samarbetade intimt för att hålla kongoleserna borta från "farliga" idéer. Endast ett isolerat Kongo kunde utvecklas efter den uppställda modellen.

3 UPPVAKNANDET

Andra världskriget kom att utgöra en brytpunkt för belgarnas paternaliska politik, och definitivt dra ett streck över de uppgjorda kalkylerna. Belgien ockuperades och Kongo lämnades åt sig självt - och de krigförande stormakterna. Kongos värvade armé *Force Publique*, engagerades för strider i Etiopien och Främre Orienten. När de sattes att bevaka tillfångatagna tyskar och italienare, märkte de till sin häpnad att vita män lydte deras order, samtidigt som de såg att vita amerikanska soldater tog order av sina svarta officerare. Detta, samt det faktum att den svarta medelklassen var på stark frammarsch med krav på jämlikhet, skapade ett psykologiskt problem som belgarna med tiden inte maktade lösa.

Urbaniseringen och bristen på vit arbetskraft befordrade den kongolesiska medelklassens utveckling. Strax efter krigsslutet började man tala om en särskild samhällsgrupp, *les évolués*, de utvecklade. De hade en mer omfattande skolunderbyggnad än genomsnittet, talade god franska samt åtnjöt i huvudsak europeisk levnadsstandard. *Les Évolués* var egentligen den företeelse som belgarna hela tiden sagt att man eftersträvade i sitt "civilisationsuppdrag", men nu vände man dem helt och hållet ryggen. Belgarna hade blivit oförmögna att korrigera sin standarduppfattning om afrikaner och började nu istället att förlöjliga *les évolués*.

Lagar om skilda livsmedelsbutiker hade tidigare motiverats med skillnad i hygien och så länge alla europeer haft kvalificerade arbeten och kongoleserna okvalificerade, kunde man dessutom försvara de stora inkomstskillnaderna. Nu hade läget förändrats, den nya medelklassen ansåg sig "civiliserad" och uppfattade nu dessa lagar och förordningar som rasförtryck. Man började så sakteliga att förändra regelsystemen, men reformarbetet genomfördes långsamt och med stor tveksamhet. Detta medförde att de nya lagarnas psykologiska effekt reducerades. I brist på gehör, både inom det

europiska och det traditionella afrikanska samhället, började *évolués* att söka kontakter utanför landet. Man kom då i kontakt med andra afrikanska intellektuella. I mitten av 1950-talet sprider sig slagordet "vi vill inte bli svarta européer utan civiliserade afrikaner" genom Kongo.

Partibildningar

I jämförelse med kontinenten i övrigt, var Kongo en politiskt lugn oas. År 1950 grundades ABAKO (Association des Bakongo), och krävde i sitt manifest enhet bland bakongo, grundad på språklig enhet och det gamla Kongorikets historia.⁴ Den öppnare politiken i de franska kolonierna smittade av sig och efter 1954 tilläts begränsad politisk och facklig aktivitet även i Kongo.

År 1955 publicerade professor A.A.J. van Bilsen en uppsats som diskuterade en trettioårsplan för Kongos politiska emancipation. Han menade att en frigörelse var nära och oundviklig och att Belgien därför borde utarbeta en verklig kolonialpolitik. Han förespråkade en framtid med nära gemenskap mellan Kongo och Belgien. Hos belgarna slog detta ner som en bomb och reaktionen blev upprörd förfäran. Professor van Bilsens plan bidrog emellertid till att sätta fart på händelserna. Den lilla tidskriften *Conscience Africaine*, Afrikansk medvetenhet, publicerade på sensommaren 1956 ett politiskt manifest, där man i stort accepterade det 30-åriga tidsschemat men tillbakavisade van Bilsens tankar om en kongolesisk-belgisk gemenskap. Huvudredaktör för tidskriften var den senare senatspresidenten och premiärministern Joseph Iléo.

När manifestet publicerades var ABAKO just samlat till konferens under ledning av sin president Joseph Kasavubu. Konferensen resulterade i ett motmanifest, i vilket man ansåg att van Bilsens plan endast var ägnad att fördröja utvecklingen. Dessutom krävde man omedelbara politiska rättigheter, tanke-, yttrande-, och pressfrihet, rätt till möten samt förenings- och religionsfrihet. Redan i dessa första uttryck för den kongolesiska nationalismen framträder de två meningsriktningar som senare skulle komma att helt dominera den inre politiken: å ena sidan en strävan att skapa en kongolesisk enhetsstat, å den andra en federalistisk uppfattning med stark betoning av stamsolidariteten. Myndigheterna gjorde inte en min av att ha noterat de båda manifesten. Mot bakgrunden av senare händelser framstår deras tystnad som en oförlåtlig dumhet. Det skenbara lugnet lägrade sig åter över Kongo. Men under detta "lugn" förvandlade Kasavubu ABAKO till ett modernt politiskt parti, som snabbt fick ett starkt grepp om stamfränderna i Leopoldville. Vid årsskiftet 1957/58 ägde Kongos första kommunalval rum, dock begränsat till de större städerna. Med undantag för ABAKO trädde inga politiska partier fram på arenan, och ABAKO ställde endast upp i Leopoldville. Å andra

⁴Jämför s. 3

sidan blev partiets seger överväldigande, och Kasavubu blev borgmästare i den "svarta" stadsdelen Dendale.

I augusti 1958 gjorde den franske presidenten de Gaulle en afrikansk rundresa och erbjöd i Brazzaville, mitt emot Leopoldville på andra sidan Kongofloden, självständighet åt de franska kolonierna. Därefter krävde kongolesiska ledare självständighet för egen del.

I oktober 1958 bildades *Mouvement National Congolais* (MNC) med Patrice Lumumba som president. MNC hyllade principen om en stark centralregering och ställde sig alltså i öppen opposition till ABAKO. Målet för MNC var ett fritt och enat Kongo över stamgränserna. Samtidigt bildades *Confédération des Associations Tribales du Katanga* (CONAKAT) med Moïse Tshombe som ledare. Partiet var grundat på lunda-stammen i södra Katanga och ville ha ett löst förbund mellan de kongolesiska provinserna.

Oro bryter ut - Belgien tvingas retirera

Den 4 januari 1959 förbjöd kolonialadministrationen ett möte för ABAKO i Leopoldville. Beslutet utlöste tre dagars upplopp som krävde 42 döda och 250 sårade, alla kongoleser. De politiska ledarna fängslades, ABAKO förbjöds och många förvisades från städerna. Den 13 januari tillkännager Belgien en ny kolonialpolitik, för första gången använde man ordet *indépendance*, självständighet. Val till kommunala och territoriella församlingar utlovades. Regeringsdeklarationen fick ett på det hela taget gynnsamt mottagande, men den kongolesiska fronten var långt ifrån enad. Nya partier bildades samtidigt som gamla sprängdes. Koalitioner ingicks och upplöstes. Motsättningen mellan "federalister" och "unitarister" blommade ut. Lumumbas extrema hållning ledde till en sprängning av MNC, med en unitaristisk flygel under honom själv och en federalistisk under Albert Kalonji.⁵

Trots oro i landet genomfördes de lokala valen i december 1959. Dessa bojkottades av flera partier. Av 1,8 miljoner röster gick 1,3 till partilösa kandidater. Den belgiska regeringen hade tillkännagivit att en kongolesisk centralregering skulle organiseras under år 1960, vilket ledde till en rundabordskonferens i Bryssel den 20 januari 1960.

Den belgiska regeringen hoppades på att konferensen skulle leda fram till ett program för en stegvis utveckling mot full frihet. Men de kongolesiska ledarna krävde "frihet nu". Dagen för frigörelsen fastställdes till den 30 juni 1960, alltså inom mindre än fem månader. Konferensen medförde att man enades om en interimistisk författning för Kongo, *Loi Fondamentale*. Enligt denna skulle Kongo vara en odelbar och demokratisk stat. Det skulle finnas en president, en premiärminister som ledde regeringen,

⁵Jämför s. 13

en deputeradekammare, som valdes direkt, och en senat som tillsattes genom indirekta val. Centralregeringen ansvarade för utrikespolitik, försvar, ekonomi och kommunikationer. I varje provins skulle det finnas valda församlingar som utsåg en provinsregering under ledning av en provinspresident, med ansvar för lokala frågor.

Val och självständighet

Allmänna val till parlamentet och provinsförsamlingarna hölls i maj 1960. I huvudsak röstade man efter stamtillhörighet. Valet gav ett tydligt utslag, de probelgiska partierna saknade folkets stöd. I Orientale var Lumumbas seger förkrossande samtidigt som hans svaga ställning i nyckelprovinserna Leopoldville och Katanga var iögonfallande. Han behärskade tillsammans med sina direkta allierade 41 av deputeradekammarens 137 platser, övriga 96 delades på 16 partier och fyra oberoende.

Parlamentet sammanträdde i början på juni. Efter långa förhandlingar och många intriger kommer man fram till en kompromiss varigenom Kasavubu blev president och Lumumba premiärminister. Enligt författningen låg makten hos regeringschefen, presidentens uppgift liknade kungens roll i en konstitutionell monarki av europeisk modell.

Under de fem månader som gick från rundabordskonferensen gjordes knappast något för att förbereda Kongo för självstyre. Den belgiska administrationen arbetade på som vanligt. Den gav intrycket att den ville bestämma även i fortsättningen.

På grund av de kongolesiska politikernas uppdelning i många olika grupperingar med många splittringstendenser, koncentrerades deras intresse och kraft till att organisera en regering före självständigheten. Detta medförde att man inte hade hunnit förbereda hur man skulle leda och kontrollera administrationen.

Den 30 juni förklarades Kongo självständigt. Belgiens kung Baudouin var närvarande vid festligheterna och hyllade i sitt tal kolonialismen. Då ingrep Lumumba, utanför programmet, och talade engagerande och konkret. Han beskrev den omänskliga behandlingen, tvångsarbetet, förödmjukelsen, spöstraffet och tvångsväldet. Allt detta var ju välkänt för kongoleserna. Den oerhörda nyheteten var att en svart talade så öppet till en vit, en belgare, en kung.

4 DEN NYA REPUBLIKEN FALLER SÖNDER

Stamkonflikter och antieuropeiska demonstrationer medförde att många européer nu flydde landet medan andra sände hem sitt kapital. Den första förutsättningen för att Kongo skulle lyckas var att belgierna stannade, för varken administrationen, skolorna eller näringslivet kunde fungera utan dem. Till slut fann den belgiska regeringen sig

nödsakad att förstärka de i Kongo stationerade belgiska trupperna. Från kongolesiskt håll mottogs aktionen med häftiga protester i rädsla för en kommande statskupp.

I första hand skulle de vitas säkerhet garanteras av *Force Publique*, Kongos värvade armé. Denna bestod av kongolesiska soldater anförda av belgiska officerare. Hade afrikaniseringen gått långsamt i den civila förvaltningen, så hade den uteblivit i *Force Publique*. Nu när Kongo blivit självständigt krävde de svarta soldaterna att det skulle bli ändring på detta.

Myteriet

Revolten började i Leopoldville. Den fjärde juli rådde en påtaglig oro i förläggningen *Camp Léopold II*. Överbefälhavaren, general Janssens, kallades till platsen och ingrep resolut: tre soldater arresterades och ett underbefäl degraderades. För att understryka sitt förfarande skrev han på en tavla: "Före självständigheten = efter självständigheten". Detta blev den utlösande faktorn, soldaterna revolterade och krävde afrikanisering. Den allmänna panik som utbröt medförde att under de närmaste dagarna flydde huvuddelen av den europeiska befolkningen från Kongo. Förvaltning, näringsliv, skolor och sjukvård - allt brakade samman.

Regeringen fattade då beslutet att omedelbart afrikanisera officerskåren. Alla belgiska officerare avskedades. Styrkan fick det nya namnet *Armée Nationale Congolaise* (ANC). Victor Lundula utnämndes till överbefälhavare med generals rang och Joseph Mobutu till generalstabschef med överstes grad. Soldaterna uppmanades välja sina lägre officerare och de belgier, de önskade behålla som tekniker. Det föreföll som om situationen höll på att klaras upp, då läget kom att förändras på ett katastrofalt sätt.

Utan samråd med den kongolesiska regeringen insattes belgiska fallskärmsjägarförband, för att "återställa ordningen" samt skydda den vita befolkningen. Strax efter ankomsten av de belgiska förbanden förklarade sig provinsen Katanga för självständigt.

Nu var situationen ytterst komplicerad. Den belgiska civilbefolkningen - och därmed administrationen - var på vild flykt ur landet, den egna armén var under upplösning och alla större centra var besatta av främmande fallskärmstrupper. Regeringen Lumumba var, åtminstone temporärt, berövad de praktiska möjligheterna att utöva sin makt. Nu kom dödsstöten från Katanga. Här fanns mer än hälften av landets investerade kapital, halva exporten och hälften av statens intäkter. Utbrytningen ledde även till en "smittoeffekt", då även provinsen Kasai under ledning av Albert Kalonji bröt med centralregeringen. För Kasavubu och Lumumba stod det klart att Katangas utbrytning skyddades av belgiska vapen. I denna situation var det nödvändigt med hjälp utifrån. Den 12 juli sände de ett gemensamt telegram till FN:s generalsekreterare där man begärde militär hjälp.

Katangaproblematiken

Katangas nyckelposition i Kongo var otvivelaktig, Kongos rikedomar var i det närmaste identiska med Katanga. Detta på grund av de stora fyngigheterna av koppar, kobolt, tenn, zink, guld, silver, uran, kol, järn m m. Katangas koppar utgjorde den viktigaste. Mineralerna bröts och förädlades av en stor industrikoncern, *Union Minière de Haut Katanga* (UMHK). Huvuddelägaren var belgiska staten men även andra belgiska och brittiska intressen var involverade i denna koncern. Vid 1960 hade UMHK en arbetsstyrka på 6 000 européer och 20 000 afrikaner och var Kongos största arbetsgivare.

Med sina 500 000 km², en yta lika med Sveriges och Danmarks, var Katanga den största av Kongos sex provinser men rymde den minsta befolkningen, 1,7 miljoner av Kongos 14 miljoner. Geografiskt sönderfaller denna landmassa i två delar: Haut-Katanga i söder med tempererat klimat och Bas-Katanga i norr med tropiskt klimat. I Haut-Katanga fanns mineralfyndigheterna, de stora städerna och huvuddelen av den vita befolkningen. Bas-Katanga var ett fattigt jordbruksland utan någon ekonomisk omvälvning. Även i etniskt avseende var Katanga splittrat. I norr dominerade *luba* stammen och i söder *lunda-*, *bayeke-* och *balamba* stammarna, alltså de stammar som var kärnan i Msiris gamla rike.⁶

Det var de senare stammarna som främst profiterat på den ekonomiska expansionen. UMHK rekryterade huvuddelen av sina arbetare utifrån och då främst från lubastammen i Kasai (vilka inte hade några hjärtliga förbindelser med sina stamfränder i Bas-Katanga) men även medlemmar från *luba* med sitt ursprung i Rhodesia och Ruanda-Urundi. Även om städernas "främlingar" inte smält samman till en enhet, uppfattade de sig som en grupp i motsatsställning till de "äkta" katangeserna. Det är denna komplicerade etniska sammansättningen av befolkningen som förklarar de politiska partiernas uppkomst och karaktär.

När CONAKAT tillkom var det enligt Tshombe för att försvara de "äkta" katangesernas intressen mot framförallt lubastammen från Kasai, men detta hindrade inte att alla mer betydande stamorganisationer, ursprungligen var representerade i CONAKAT, även BALUBAKAT, som från början var en opolitisk organisation av *baluba*⁷ från Bas-Katanga. Snart stod det dock klart att kärnan i CONAKAT var de stammar som en gång byggt upp Msiris gamla välde, d.v.s *lunda*, *bayeke* och *balamba*. Eftersom lubastammen i norra Katanga hade tillhört Msiris bittraste fiender, började de efter hand dra sig ur CONAKAT, under ledning av Jason Sendwe, och bildade i slutet av 1959 en konkurrerande organisation, *Cartel Katangais*. I denna sammanslutning

⁶Jämför s. 4

⁷I språket swahili används ett prefix för pluralbildning. Folket kallas *luba*, en medlem av lubastammen heter: en *muluba*, i plural, flera *baluba*.

ingick även *Atcar* och *Fédéka*. *Atcar* var en kulturell sammanslutning av tshokwestamens spridda medlemmar och spelade ingen avgörande roll. *Fédéka* däremot, var lierat med Kalonjis MNC⁸ och samlade alla emigranter från Kasai, alltså både baluba och medlemmar från stammen *lulua*. Men blodiga strider i trakten av Luluabourg på hösten 1959 mellan stammarna luba och lulua, medförde att lulua bröt sig ur *Fédéka* och anslöt sig till CONAKAT. Nu hade en minst sagt bisarr situation skapats: i Kasai kämpade lulua mot luba med Lumumba; i Katanga lulua mot luba med Tshombe. I Kasai slogs baluba mot Lumumba, understödda av Tshombe; i Katanga mot Tshombe understödda av Lumumba!

FN ingriper

Det världspolitiska läget på försommaren 1960 kännetecknades av skärpta motsättningar mellan väst och öst efter det misslyckade toppmötet i Paris i mitten av maj. Västsidas initiativkraft var nedsatt p.g.a den amerikanska presidentvalskampanjen och den prestigeförlust som USA lidit genom den ryska nedskjutningen av spaningsplanet U2. I Moskva försökte man utnyttja situationen och vinna terräng i de underutvecklade länderna. Denna maktkamp gjorde att stormakterna följde utvecklingen i Kongo med stort intresse.

När FN:s generalsekreterare Dag Hammarskjöld emottagit Kasavubus och Lumumbas begäran om hjälp, kallade han säkerhetsrådet till sammanträde. Med det kalla kriget som bakgrund ansåg man att detta var en situation som krävde åtgärder för att avvärja hotet mot internationell fred. Problemet var närvaron av belgiska trupper. Huvudsyftet med FN:s insats blev därför att möjliggöra ett bortdragande av dessa förband.

Under natten till den 14 juli antog säkerhetsrådet resolution nr 143. I denna anmodades Belgien att dra bort sina styrkor från Kongo. Generalsekreteraren fick fullmakt att i samråd med Kongos regering vidta alla nödvändiga åtgärder för att ge Kongo militär hjälp.

Riktlinjerna var följande:

- FN-styrkan var en tillfällig säkerhetsstyrka. Den skulle grupperas i Kongo med den kongolesiska regeringens medgivande och verka tills det att nationella säkerhetsstyrkorna kunde lösa sin uppgift.
- Styrkan skulle inte påverka eller bli part i Kongos inre förhållanden, men Kongo skulle bibehållas som en stat och dess territoriella integritet bevaras.

⁸Jämför s. 9

FN-styrkan fick namnet *Opération des Nations Unies au Congo* (ONUC) och de första förbanden anlände till Leopoldville den 15 juli.

FN:s plan var att transportera sina förband så snart som möjligt till Kongo och gruppera dem i olika delar av landet, men först inom områden som var ockuperade av belgarna. Denna insats gick anmärkningsvärt fort men tillfredställde inte den kongole-siska regeringen. Kasvubu och Lumumba hotade med att begära hjälp från Sovjet om inte det hela påskyndades. Från Moskva antyddes möjligheten av en intervention. Belgien uppmanades att påskynda evakueringen, vilket man gjorde utom i Katanga, där FN mötte total fientlighet genom att man helt motsatte sig tillförsel av FN-förband.

Bortdragandet från Katanga

Katanga hade tillhört Belgiska Kongo ända sedan 1885. Dessutom ansåg Hammarskjöld att Katanga var en del av Kongo eftersom landet beviljats inträde i FN som en enhet. Den avgörande frågan var därför hur FN-styrkorna skulle kunna få tillträde till Katanga. Premiärminister Lumumba begärde att FN skulle stöda ANC-styrkorna för att betvinga Katanga. Hammarskjöld motsatte sig detta eftersom ONUC enligt mandatet endast fick använda våld i självförsvar och inte ingripa i Kongos interna angelägenheter. Generalsekreteraren beslöt därför att lägga fram problemet för säkerhetsrådet, som antog resolution 146, den 9 augusti. I denna uppmanades Belgien att dra bort sina styrkor, att FN:s närvaro i Katanga var nödvändig men att styrkan inte skulle ingripa i inre konflikter. Den belgiska urdragningen var avslutad i början på september 1960.

5 KONGOS KONSTITUTIONELLA KRIS

Kasavubu och Lumumba hade länge varit politiska motståndare. Nu lade president Kasavubu all skuld till inbördeskriget på premiärministern. Den 5 september beslöt han att avskeda Lumumba från premiärministerposten, och utsåg Joseph Iléo till hans efterträdare samt utnämnde Joseph Mobutu till chef för ANC. Lumumba svarade med att avsätta Kasavubu och nu fanns det två regeringar. För att förhindra trupptransporter och därmed inbördeskrig, beslutade FN att stänga flygfälten i Kongo för all trafik, utom FN:s egen. Man stängde även all radiotrafik.

Den 7 september sammanträdde parlamentet och ogiltigförklarade de båda avskedandena. Presidenten hade enligt grundlagen rätt att entlediga premiärministern men den nya regeringen måste ha stöd i parlamentet. Det hade man nu inte, vilket innebar att nu fanns det ingen laglig regering. Kasavubu upplöste parlamentet den 14 september.

Både Kasavubu och Lumumba försökte få stöd av ANC. Mobutu genomförde istället en kupp den 14 september. Han förklarade att både presidenten och premiärministern suspenderats på tre månader. Ledningen skulle övertas av ett råd bestående av unga akademiker. Kasavubu godtog denna lösning och gav rådet lagliga rättigheter.

Risk för inbördeskrig

Kongo var nu uppdelat i fyra rivaliserande läger:

I *Leopoldville*området, konsoliderade *Mobutu* sin position med 7 000 man ur ANC. I *Stanleyville*, organiserade *Antoine Gizenga*, som arbetade för Lumumba, en regering. De lokala ANC-förbanden räknade 5 500 man. I *Bakwanga*, i södra Kasai, disponerade *Kalonji* omkring 3 000 man. I *Katanga*, kunde nu *Tshombe*, tack vare avsaknad av en centralregering, ostört bygga upp sitt gendarmeri, sammanlagt mellan 5 000-7 000 soldater.

Lumumba och Gizenga ville skapa en centraliserad enhetsstat. Kalonji och Tshombe arbetade för ett mycket löst sammanfogat statsförbund, medan Kasavubu och Mobutu intog en mellanställning.

Strider ägde främst rum i södra Kasai och norra delen av Katanga, där civilbefolkningen drabbades svårt.

Natten mellan den 27 och 28 november blev Lumumba tillfångatagen av Mobutu-trogna ANC-soldater och förd till Thysville, där han hölls fången. Kasavubu erbjöd honom en ministerpost i regeringen Iléo, men Lumumba avböjde.

För Leopoldvillemyndigheterna blev Lumumbas närvaro farlig eftersom han hade ett betydande folkligt stöd. Kasavubu och Mobutu beslöt då att skicka honom till Tshombe i Elisabethville, där han sedan dödas. Sedan detta blivit känt, ökade våldet mellan olika grupper.

Ny FN resolution

Under hösten 1960 diskuterades Kongo-frågan febrilt i FN:s generalförsamling. Motståndningarna var stora och kritik mot FN-operationen riktades från olika håll.

Underrättelsen om Lumumbas död fick säkerhetsrådet att agera. En ny resolution antogs den 21 februari 1961. Den innebar:

- förhindra inbördeskrig, våld fick användas som en sista utväg.
- omedelbart avlägsna alla utländska politiska rådgivare och militärer som inte tillhörde FN.
- Kongos parlament skulle återinkallas och armén reorganiseras.

Detta innebar att säkerhetsrådet modifierade sin inställning när det gällde inblandning i Kongos inre politiska förhållanden och användande av våld.

Myndigheterna i både Leopoldville och Elisabethville intog nu en fientlig attityd mot FN. De tolkade resolutionen som att FN ville krossa dem med våld.

Kasavubu, Kalonji och Tshombe tillkännagav den 28 februari att de ingått en militärpakt. De började vidta åtgärder för att störa FN-förbandens verksamhet. Detta medförde att flera konfrontationer löstes med våld.

För att få slut på våldet ock finna en politisk lösning på landets många separatistiska tendenser, sammankallades flera rundabordskonferenser. Efter ett antal turer kunde parlamentet samlas den 22 juni 1961, men Katanga delegationen uteblev. Den 2 augusti, på president Kasavubus uppmaning, bildade fackföreningsledaren Cyrille Adoula en regering som var för nationell enhet. Den nya regeringen stöddes av ett enigt parlament. Den 7 augusti erkände Gizenga Adoula regeringen och inträdde i denna som vice premiärminister. Den nya regeringen erkändes av FN som Republiken Kongos centralregering. Den konstitutionella krisen var löst och FN hade en ny legal förhandlingspart.

Katanga återförenas med Kongo

Sedan alla försök till förhandlingar med Katanga misslyckats, beslöt centralregeringen den 24 augusti 1961 att alla utländska soldater inom katangagendarmeriet skulle utvisas. Den nya centralregeringen hade internationellt erkännande, så nu kunde FN gå till handling.

När FN-trupperna försökte besätta Elisabethville möttes de av ett intensivt motstånd från gendarmeriet. Hammarskjöld önskade vapenstillestånd och ett slut på striderna mellan de olika kongolesiska maktgrupperna. För att åstadkomma detta flög han till Ndola i Nord-Rhodesia (nuvarande Zambia) där han skulle träffa Tshombe. Natten mellan 17 och 18 september störtade planet. Alla ombord omkom. En överenskommelse om eld upphör mellan FN och Katanga kom till stånd den 20 september.

Centralregeringens styrkor började angripa Katanga utan att kunna tränga in i området. Tshombe meddelade USA:s president Kennedy att han önskade förhandla med Adoula, och i december träffades en uppgörelse i Kitona. Enligt denna lovade Tshombe bl.a att: godta att republiken Kongo var en ouplöslig enhet

- erkänna Kasavubu som republikens president
- respektera centralregeringens auktoritet över hela landet
- sända representanter till en kommission som skulle granska ett förslag till författning
- republikens president skulle föra befälet över gendarmeriet

Adoula inbjöd Tshombe till förhandlingar men dessa ledde inte till någonting.

FN:s nyvalde generalsekreterare U Thant tog ett nytt initiativ för att lösa konflikten. I augusti 1962 lade han fram en plan för nationell försoning. Denna innebar att varje delstats inkomster maximalt skulle kunna utnyttjas inom den egna regionen. Adoula godkände planen, men från Katangas sida gjordes ingenting för att genomföra den i praktiken. USA, Belgien och FN hotade i december 1962 Katanga med ekonomiska sanktioner. Oroligheter bröt ut och i januari 1963 intog FN-trupperna Elisabethville. FN hade därmed satt stopp för den katangesiska utbrytningen.

Med detta hade FN i huvudsak uppfyllt sitt mandat. Man utarbetade en plan för att avveckla ONUC. Styrkan minskades efter hand och drogs bort helt den 30 juni 1964.

6 FRÅN FN TILL MOBUTU

Tshombe bildar regering

Efter en folkomröstning godkändes en ny författning i maj 1964. Adoula avgick. På Mobutus inrådan kallade Kasavubu den förre katangaledaren Tshombe att bilda nationell regering i Leopoldville, vilket skedde i juli.

En radikal rebellrörelse spred sig och ryckte fram militärt. Folkrepubliken Kongo utropades i Stanleyville, och rebellstyrkorna organiserades i Folkets befrielsearmé. Nu ingrep USA och Belgien. 14 amerikanska transportplan landsatte 380 belgiska fallskärmsjägare, vilka intog Stanleyville 24-26 november 1964.

Med hjälp av tusentalet europeiska legosoldater, vann Tshombe så småningom kontroll över större delen av landet. USA och Belgien gav massivt militärt stöd.

Som motdrag till internationella och inhemska reaktioner mot interventionen i Stanleyville, lanserade Tshombe idén om parlamentsval, vilka utlystes till mars 1965. I februari enade han 49 småpartier i en ny politisk organisation, *Convention Nationale Congolais* (CONACO).

Mobutu griper makten

Tshombe förlorade valen. Oppositionen, *Front Démocratique Congolais* (FDC), fällde regeringen i oktober 1965. President Kasavubu gav Evarist Kimba uppdraget att bilda regering. Kimba anklagades för statskupp försök, och inför hotet om politiskt kaos grep arméchefen Mobutu definitivt makten den 24 november 1965 och avsatte Kasavubu. Mobutu utsåg sig själv till president och översten Léonard Mulamba till premiärminister.

Mobutu hade då tillsammans med teknokrater och affärsmän, den s.k Binzagruppen, i realiteten styrt landet sedan 1964. Hans politik har fram till idag utmärkts av ett stärkande av den nationella enheten samt ett stärkande av centralmakten. För att åstadkomma detta på (enligt Mobutu) smidigaste sätt, har han med hjälp av militären uttraderat all opposition.

7 SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Republiken Kongos fem första år blev en katastrof och medförde att en västerländskt formad politisk demokrati övertogs av en militärdiktatur. Vid självständigheten hade Kongo i det närmaste en totalt avsaknad av en väl utbildad elit, vilket gjorde att politiska och administrativa strukturer totalt rasade samman.

Ett stort lass av skulden till detta får man lägga på den belgiska kolonialpolitiken. Förblindad av sitt egna "civilisationsuppdrag" såg man inte (och ville inte se) den egentliga utvecklingen i landet. När man (så sent som 1955)⁹ inte tar tag i problemen på allvar, kan detta bara ses som ett stort svek mot alla som var och blev inblandade. När oroligheterna tilltog, och den nödvändiga belgiska administrationen och näringslivet flyr Kongo, startade detta en ond cirkel med nya oroligheter och kaos.

I Kongos sex stora provinser, ett arv från kolonialtiden, fanns stora motsättningar inbyggda. Provinserna var godtyckligt tillkomna utan hänsyn till den etniska verkligheten. Partierna var oftast grundade på stamtillhörighet. Huvuddelen av dessa etniskt skilda grupper hade ett eget språk och en egen tradition. För att komplicera förhållandena ytterligare tillkom utländska interventioner och manipulationer. Detta förklarar de kongolesiska ledarnas oförmåga att bortse ifrån privata eller regionala intressen, något som kom att präglade den tragiska politiska utvecklingen under republikens första år. Den ostabila grund, på vilken den nya republiken vilade, började snart vackla och innehöll inte tillräcklig styrka att stå emot de svårigheter som en stat med demokratiska ambitioner tvingas möta.

⁹Se s. 8 ang. van Bilsens plan.

8 LITTERATURFÖRTECKNING

Birnbaum, Karl - Sparring, Åke (1961), *Kongokrisen och FN*. Stockholm.

Carsborg, Hans m. fl. (1964), *Med FN i Kongo*. Stockholm

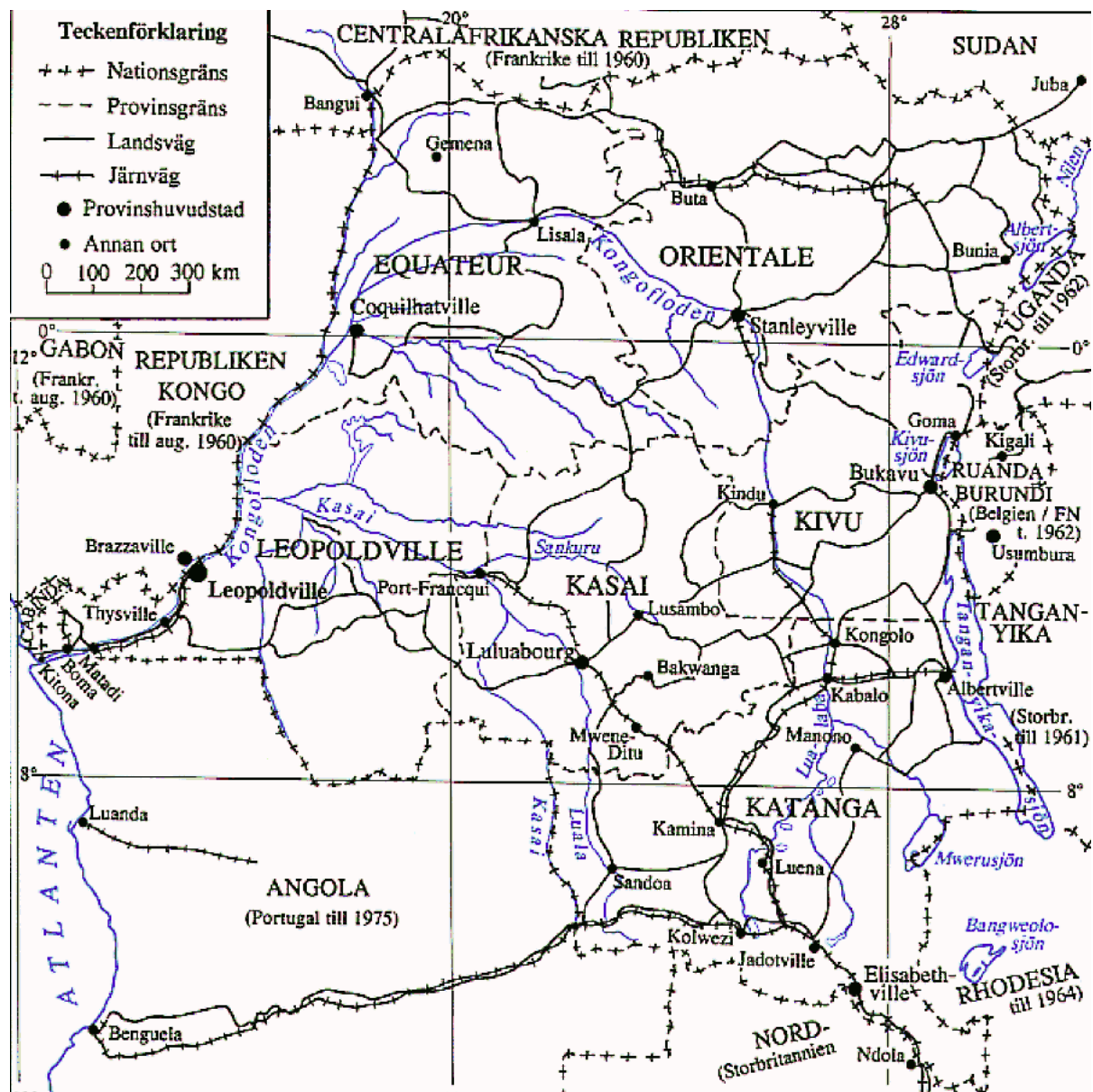
Lundestad, Geir (1992), *Öst, väst, nord, syd. Huvuddrag i internationell politik 1945-1990*. Lund.

Löfgren, Claes JB (1990), *Fredsknektarna. FN-svenskarna i Kongo 1960-64*. Stockholm.

Sköld, Nils (1994), *Med FN i Kongo*. Stockholm.

Theolin, Sure - Gullstrand, Rolf (1978), *Zaire. Beskrivning av en afrikansk stormakt*. Stockholm

APPENDIX 1 (1)

Karta över Kongo 1960-64

Källa: Sköld (1994)